

RUS VA O‘ZBEK TO‘Y MAROSIMLARINING IJTIMOIIY AHAMIYATI VA NIKOHGA BO‘LGAN MUNOSABATINI KO‘RSATUVCHI PAREMIOLOGIK BIRLIKLAR

Rahimov Fayziddin Rustamovich

Toshkent to‘qimachilik va yengil sanoat instituti, tadqiqotchi

Annotatsiya

Mazkur maqolada rus va o‘zbek xalqlari to‘y marosimlari bilan bog‘liq paremiologik birliklarning lingvokulturologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Xalq maqollari va matallarida aks etgan nikoh, oila, er-xotin munosabatlari hamda to‘y marosimlarining ijtimoiy ahamiyati qiyosiy jihatdan o‘rganiladi. Tadqiqot natijasida har ikki xalq paremiologiyasida nikohning muqaddasligi, oilaning jamiyatdagi o‘rni va oilaviy qadriyatlarning avloddan-avlodga uzatilishi muhim o‘rin egallashi aniqlanadi.

Kalit so‘zlar: paremiologiya, lingvokulturologiya, to‘y marosimi, nikoh, oila, maqol, matal, milliy qadriyatlar.

Аннотация

В данной статье анализируются лингвокультурологические особенности паремиологических единиц, связанных со свадебными обрядами русского и узбекского народов. В сравнительном аспекте рассматриваются пословицы и поговорки, отражающие отношение к браку, семье, супружеским отношениям и социальной значимости свадебных традиций. Результаты исследования показывают, что в паремиологическом фонде обоих народов особое место занимают представления о святости брака, роли семьи в обществе и преемственности семейных ценностей.

Ключевые слова: паремиология, лингвокультурология, свадебный обряд, брак, семья, пословица, поговорка, национальные ценности.

Annotation

This article examines the linguocultural characteristics of paremiological units related to wedding ceremonies in Russian and Uzbek cultures. The study comparatively analyzes proverbs and sayings reflecting attitudes toward marriage, family, spousal relationships, and the social significance of wedding traditions. The findings reveal that in the paremiological heritage of both nations, particular importance is attached to the sanctity of marriage, the role of family in society, and the continuity of family values across generations.

Keywords: paremiology, linguoculturology, wedding ceremony, marriage, family, proverb, saying, national values.

Til xalqning tarixiy tajribasi, madaniy qadriyatlari va dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim vositadir. Shu jihatdan paremiologik birliklar, ya’ni maqol va matallar xalqning asrlar davomida shakllangan ijtimoiy, axloqiy va madaniy qarashlarini o‘zida mujassamlashtiradi. To‘y marosimlari bilan bog‘liq paremiologik birliklar esa oilaning jamiyatdagi o‘rni, nikoh institutining ahamiyati va oilaviy munosabatlarga bo‘lgan munosabatni o‘rganishda muhim manba hisoblanadi.

O‘zbek va rus xalqlari qadimiy tarixga, boy madaniy merosga hamda o‘ziga xos oilaviy qadriyatlarga ega. Har ikkala xalqning paremiologik fondida nikoh va oila masalalariga oid ko‘plab

maqol va matallar mavjud bo'lib, ular xalqning oilaviy hayot haqidagi tasavvurlari, axloqiy me'yorlari va ijtimoiy qarashlarini aks ettiradi. Masalan, o'zbek paremiologiyasida oilaning mustahkamligi, er-xotin o'rtasidagi o'zaro hurmat va ahillik alohida ta'kidlanadi. Rus xalq maqollarida esa oilaviy birlik, o'zaro ishonch va turmushning ma'naviy asoslari muhim qadriyat sifatida namoyon bo'ladi.

Paremiologik birliklarni qiyosiy o'rganish nafaqat til birliklarining semantik va pragmatik xususiyatlarini aniqlashga, balki turli xalqlarning milliy-madaniy tafakkuri va mentalitetini chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Shu sababli rus va o'zbek to'y marosimlarining ijtimoiy ahamiyati hamda nikohga bo'lgan munosabatini ifodalovchi paremiologik birliklarni tahlil qilish bugungi lingvokulturologik tadqiqotlar uchun dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Maqol, matal va aforizm kabi hikmatli iboralar tizimi jahon tilshunosligida paremiologik birliklar sifatida qaraladi, ular inson tafakkurining eng sara durdonalari sanaladi. Paremiologik birliklar tizimidagi bunday birliklar "koinot qonuniyatlarini kuzatish, turmush tajribalariga suyanish asosida chiqarilgan xulosalarni ifodalovchi, xalqning jamiyatga munosabati, ruhiy holati, etik va estetik tuyg'ulari, ijobiy fazilatlarini mujassamlashtirgan, avloddan-avlodga og'zaki formada ko'chib yuruvchi, ixcham va sodda, qisqa va mazmundor mantiqiy umumlashma sifatida paydo bo'lgan".

To'y marosimlariga tegishli paremiologik birliklarda urf-odatlar, to'yga xos irim-sirimlar aks etadi. Rus va o'zbek paremiologik birliklari tadqiq etilgan konseptsiyani asosan "to'y" (nikoh) (rus tilida "свадьба") leksikasi orqali ifodalaydi. Ushbu paremiologik birliklar nikoh marosimining ma'lum bosqichlarida bajarilishi kerak bo'lgan amallar haqida ko'rsatmalarni o'z ichiga oladi yoki muayyan voqealar sodir bo'lsa, yoshlar oldida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan holatlarga oldindan ishora qiluvchi belgilardir.

To'y marosimining ijtimoiy ahamiyati va nikohga bo'lgan munosabatini ko'rsatuvchi paremiologik birliklar nikoh va to'yning ijtimoiy voqea sifatida faqat ikki kishilik emas, balki umumbashariy ahamiyatga ega ekanini, jamiyat, oila va ijtimoiy birlik uchun muhimligini ko'rsatadi. Ushbu guruhga har ikki madaniyatda ham atroflicha misollar topiladi.

Ruslarda:

"Не родись красивой, а родись счастливой" (Chiroyli emas, baxtli bo'lib tug'il) - bu maqol estetik qadriyatlar o'rniga ijtimoiy va ruhiy qadriyatlarni ustun qo'yadi. Nikohda tashqi ko'rinish emas, balki ruhiy uyg'unlik, baxt va ijtimoiy farovonlik muhim. Jamiyat bu orqali ayolga (ayniqsa turmushga chiqishda) faqat go'zallik emas, balki o'ziga xos baxt keltiruvchi xususiyatlarga ega bo'lishini ko'rsatadi.

"Не в красоте счастье, а в согласии" (Baxt go'zallikda emas, murosada) - nikoh va oilada eng muhim omil - o'zaro murosada. Bu maqol oilaviy hayotda tashqi ko'rinish ikkinchi darajada ekanini, asosiy qadriyatlar — sabr, toqat, hurmat va kelishuv ekanini ifodalaydi. Shuningdek, bu maqol ijtimoiy barqarorlik — totuv oilalar orqali shakllanishini anglatadi.

"Семья — ячейка общества" (Oila — jamiyatning bo'lagi) - ushbu maqol nikoh va oila jamiyat tuzilishining asosiy elementi ekanini bildiradi. Har bir barqaror oila jamiyat barqarorligiga xizmat qiladi. Nikoh — shaxsiy emas, ijtimoiy jarayon hamdir. To'y esa shu birlikning boshlanishi sifatida alohida ahamiyatga ega.

"Хороша та семья, где лад да любовь" - (Totuvlik va muhabbat bo'lgan oila yaxshi oiladir). Oilaning sifat mezonini moddiy boylik emas, balki ichki uyg'unlik, o'zaro hurmat va mehr. Bu maqol jamiyatda ideal oila modelini belgilaydi: tinch, mehrli, o'zaro tushunishga asoslangan. Bunday oila nafaqat o'z a'zolari uchun, balki butun jamiyat uchun ijobiy rol o'ynaydi.

"Жена не сапог — не скинешь за порог" (Xotin etik emas — eshik tashqarisiga irg'itib bo'lmaydi) bu maqol nikohdagi barqarorlikni ta'kidlaydi. Ayolni to'y orqali oila a'zosi sifatida

qabul qilish — bu mas’uliyatli harakat, uni yengil sabablar bilan “tashlab ketish” jamiyatda qoralangan. Nikohga jiddiy, ijtimoiy ahamiyatli hodisa sifatida qarash zarurligi uqtiriladi.

“С мужем жить — не в окно глядеть” (Er bilan yashash – derazadan qarab o’tirish emas) Bu maqol nikoh faqat romantik tushunchalardan iborat emasligini, u mehnat, sabr-toqat, mas’uliyat talab qiluvchi ijtimoiy holat ekanini anglatadi. Nikoh bu – faol ishtirok, birga yashash va muammolarni hal qilishdir. To’y — bu jarayonning boshlanish nuqtasi xolos.

“Без семьи — как без рук” (Oilasiz — qo’lsizdek) Oila inson hayotidagi asosiy tayanchlardan biri. U ijtimoiy jihatdan ham insonni to’ldiradi, unga maqsad, ijtimoiy rol beradi. Bu maqol oilani insoniyat hayotining ajralmas va zaruriy qismi sifatida ko’rsatadi. Shaxsiy baxt va ijtimoiy barqarorlik oiladan boshlanishi ta’kidlanadi. To’y – bu baxt sari ilk qadam. Jamiyatda baxt me’yori ko’pincha mustahkam oila bilan o’lchanadi. Nikohsiz hayot “to’liq emas” deb qaraladi

“Где любовь да совет, там и горя нет” (Muhabbat va maslahat bo’lgan joyda g’am yo’q) - nikohda faqat sevgi emas, balki maslahatlashuv (qaror qabul qilishda bir-birini tinglash) asosiy omil sifatida ko’rsatiladi. Bu maqol oiladagi uyg’unlikning poydevorini belgilaydi. Bunday oila jamiyatga ham totuvlik olib keladi.

O‘zbeklarda:

To‘yganga to‘y, to‘ymaganga tomosha. To’yda hammaga taomlar tortilishi haqida, to’yning yoqimli tadbir ekanligi haqida aytilgan maqol. Ocharchilik davrlarida aytilgan maqol bo’lib, insonlar qorni to’ysa, to’ydagiday xursand bo’lishgani, bo’lmasa, och-nahor, holsiz ishga yaramay o’tirishganiga ishora qilingan.

O‘lanni to‘y ko‘tarar, semizlikni qo‘y ko‘tarar. To’yda kuy-qo’shiqlar aytilishi o’rinli ekanligi, to’yga kuy-qo’shiq yarashishi haqidagi maqol. Har bir ishning o’z o’rni borligi, madaniyatli inson qayerda kulish, qayerda gapirish o’rinli ekanligi bilishi kerakligi haqida aytilgan fikr.

Maslahatli to‘y buzilmas. To’yni maslahat bilan o’tkazilishi nazarda tutilgan. Biror ishni kattalar bilan maslahatlashmasdan boshlashning oqibati yaxshi bo’lmasligi haqida aytilgan.

Tanbalga kunda to‘y. To’yda barchaning xursandchilik qilishi nazarda tutilgan.

Tannoz taranguncha, to‘y tarqar.

Qari qiz yasanguncha, to‘y tarqar. To’y marosimining uzoq davom etishi nazarda tutilgan. Bir ishga juda uzoq tayyorgarlik ko’rish yoki uzoq vaqt ikkilanib o’tirish vaqtdan yutqizishga sabab bo’lishi haqida aytilgan. “O’ychi o’yini o’ylaguncha tavakkalchi ishini bitiradi”, degan maqolga to’g’ri keladi.

Boy bo’lsang, kunda hayit, kunda to‘y,

Yo‘q bo’lsang, kunda hasrat, kunda o‘y. To’y qilish uchun mablag’ kerakligi nazarda tutilgan. Pul ba’zi bir muammolarni hal qilish uchun zarurligi, kambag’al odamning hayoti qiyinroq kechishi haqida aytilgan maqol.

Tentakka tunda ham to‘y, kunda ham to‘y. “To’y” so’zi xursandlik ma’nosida kelgan. Bo’lar-bo’lmasga, o’rinli-o’rinsiz xursandchilik qilaverish chiroyli ko’rinmasligi haqidagi maqol.

Atala bo’lsa ham to‘y bo’lsin. To’yning xursandchilik bilan o’tadigan marosim ekanligi haqida aytilgan. O’ta hashamatli, dabdabali bo’lmasa ham to’y bo’lsin, xursandchilik, tinchlik bo’lsin, degan ma’noda aytilgan maqol. Boriga shukur qilish kerak, degan hikmatga to’g’ri keladi.

Zo‘ring bo’lsa, uy qilib ko‘r, Zaring bo’lsa, to‘y qilib ko‘r. Uy qilish uchun kuch kerakligi, to’y qilish uchun pul kerakligi nazarda tutilgan. Bir ishga kirishishdan oldin yaxshilab tayyorgarlik ko’rish haqida aytilgan fikr.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, tahlil natijalari rus va o’zbek xalqlari paremiologik fondida nikoh va oila masalalari muhim ijtimoiy qadriyat sifatida talqin qilinadi. Har ikki xalq

maqol va matallarida oilaning jamiyat barqarorligini ta'minlovchi asosiy institut ekanligi, nikohning esa inson hayotidagi eng mas'uliyatli bosqichlardan biri sifatida baholanishi kuzatiladi.

Qiyosiy tahlil natijasida o'zbek paremiologiyasida oilaviy ahillik, kattalarga hurmat, qarindoshlik rishtalari va oilaning muqaddasligi ko'proq aks etishi aniqlandi. Rus paremiologiyasida esa er-xotin o'rtasidagi hamjihatlik, oilaviy birdamlik va o'zaro mas'uliyat masalalari yetakchi o'rin egallaydi. Shu bilan birga, ikkala xalq paremiologiyasida ham nikohning mustahkamligi, oilaviy qadriyatlarning avlodlarga yetkazilishi va jamiyat taraqqiyotidagi o'rni umumiy konseptual mazmun sifatida namoyon bo'ladi.

Demak, to'y marosimlari bilan bog'liq paremiologik birliklar nafaqat til hodisasi, balki xalqning madaniy xotirasi, ma'naviy qadriyatlari va ijtimoiy tajribasini aks ettiruvchi muhim lingvokulturologik manba hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Бердиёров. Х, Расулов Р. Ўзбек тилининг паремиологик луғати. Т.: Ўқитувчи. 1984.287. 56
2. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati. – Toshkent: O'qituvchi, 1978.
3. Mirzayev T., Musoqulov A., Sarimsoqov B. O'zbek xalq maqollari. – Toshkent: Sharq, 2005.
4. Mahmudov N. Til va madaniyat. – Toshkent: Ma'naviyat, 2019.
5. Маслова В.А. Лингвокультурология. – Москва: Академия, 2001.
6. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – Москва: Языки русской культуры, 1996.
7. Даль В.И. Пословицы русского народа. – Москва: Эксмо, 2009.
8. Верецагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. – Москва: Индрик, 2005.
9. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. – Москва: Прогресс, 1993.
10. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002.